

Закатнов Дмитро Олексійович

завідувач лабораторії професійної орієнтації і виховання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Концептуальні засади професійної орієнтації молоді на робітничі професії

Становлення та розвиток в Україні ринкової економіки обумовили значні зміни в її структурі. Орієнтована на задоволення потреб військово-промислового комплексу СРСР, сфера матеріального виробництва України не відповідала тенденціям її розвитку у незалежній державі і, як наслідок, впродовж останніх двох десятиріч, включаючи останні роки існування СРСР, втратила значну частку свого промислового потенціалу. Значних втрат зазнало й сільське господарство, яке зараз представлено в основному дрібними товаровиробниками. Стагнація вітчизняної економіки у 90-х рр. минулого століття призвела до масової ліквідації промислових та сільськогосподарських підприємств і, як наслідок, відтоку кваліфікованих кадрів, насамперед робітничих, з цих сфер економіки. Таким чином, впродовж 90-х рр. професійний потенціал країни в частині робітничих кадрів суттєво зменшився.

Зростання реального сектора економіки, яке розпочалося в Україні напередодні ХХІ століття, актуалізувало проблему нестачі, насамперед у промисловості та сільському господарстві, кваліфікованих робітничих кадрів. Державні інституції, які здійснювали допрофесійну та професійну підготовку молоді за робітничими професіями, впродовж 90-х рр. зазнали значного скорочення, зменшилася й кількість молодих людей, які обирають робітничі професії та працевлаштовуються за ними.

Одним з негативних факторів, який обумовив стан підготовки молоді до вибору робітничих професій, стало фактичне виключення з числа пріоритетних завдань загальноосвітньої школи підготовки школярів до праці, насамперед праці професійної. Гіперорієнтацію учнів на набуття робітничих професій, притаманній радянській школі, замінила практична відмова від орієнтації на працю в школі національній. Впродовж останніх років у навчальних планах шкіл значно скоротилася кількість годин, які відводяться на трудове навчання в молодшій та середній школі. Кількість годин, яка відводиться на вивчення предметів освітнього напрямку «Технології» (крім технологічного напрямку) в профільній школі зведена до мінімуму (1 година на тиждень у 10-11 класах). Різноманітні види праці (із самообслуговування; робота в літніх таборах праці та відпочинку; виробнича практика в рамках допрофесійної та професійної підготовки старшокласників; трудові об'єднання старшокласників та ін.) у сучасній школі не культивуються. Профільна школа, всупереч задекларованій профорієнтаційної

спрямованості, набуває рис класичної гімназичної освіти, яка готує школярів до набуття вищої гуманітарної освіти. За роки незалежності, фактично, припинено професійну підготовку старшокласників на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК) та міжшкільних майстерень. Кількість МНВК скоротилася майже вдвічі й зараз вони, як правило, не надають учням робітничі професії.

Впродовж останніх 15 років кількість ПТНЗ в Україні скоротилася в 1,43 рази. Одночасно з скороченням мережі ПТНЗ швидкими темпами збільшувалася мережа вищих навчальних закладів. Крім того, в країні склалася несприятлива демографічна ситуація, за якої кількість випускників загальноосвітніх шкіл є меншою за кількість обсягів прийому до ВНЗ. Таким чином, за останні роки навчальна та демографічна база підготовки молоді за робітничими професіями значно звузилася (під молоддю розуміється соціально-демографічна група, сукупність осіб у віці від 15 до 23-24 років).

Проте, підготовка молоді до вибору та оволодіння робітничими професіями є проблемою, яка не може бути розв'язана лише засобами професійної орієнтації й потребує реалізації комплексу узгоджених і взаємопов'язаних заходів з боку держави, системи освіти, роботодавців, засобів масової інформації тощо. У контексті вирішення проблеми орієнтації молоді на вибір робітничих професій функція держави полягає у створенні законодавчого поля, сприятливого для розвитку національної економіки, зокрема збільшення попиту на кваліфіковані робітничі кадри (заохочення роботодавців до вкладання коштів у модернізацію підприємств і поліпшення умов праці, розвиток інновацій технологій тощо). Функція роботодавців за такого підходу полягає в створенні робочих місць за робочими професіями з високою оплатою праці, неодноманітним та високотехнологічним змістом праці, новим устаткуванням, обладнанням та ін. Такі заходи, поєднані з відповідною агітаційною та профінформаційною компанією в засобах масової інформації, потенційно можуть підвищити престижність і привабливість робітничих професій. До числа регулятивних функцій держави слід віднести упорядкування й скорочення мережі вищих навчальних закладів.

Паралельно з скороченням мережі ВНЗ слід розширювати базу для підготовки молоді за робітничими професіями. До вирішення цього завдання може бути знову залучена загальноосвітня школа. Для цього доцільно переглянути стандарти професійно-технічної освіти з точки зору об'єктивно необхідно для підготовки фахівця часу й відновити на базі загальноосвітніх шкіл професійну підготовку старшокласників за певними професіями (з впровадженням 12-річної освіти для учнів, що навчаються за технологічним профілем, бюджет часу, що відводиться на його вивчення, складатиме 500-700 годин). Крім того, в межах створення системи неперервної професійної освіти доцільно впровадити систему професійно зорієнтованих залікових одиниць (кредитів) з дисциплін освітнього напрямку «Технологія», які зараховуються при продовженні навчання за відповідним фахом у системі професійно-технічної та вищої освіти. За такого підходу по закінченню

середньої школи учень одержує атестат про загальну середню освіту й професійну (допрофесійну) підготовку, яка дозволяє почати роботу на виробництві. На даному рівні становлення учень може не одержувати свідоцтва про набуття певного розряду, але він заощадить час і кошти на подальше навчання. Крім того, випускник школи одержує додаткову можливість на отримання роботи в разі неможливості продовження навчання відразу після закінчення школи. За період навчання в 10-11 класах старшокласник може набрати певну кількість залікових одиниць (кредитів) з дисциплін, які зараховуються для кваліфікації за фахом після закінчення середньої школи, якщо він продовжує навчання у ПТНЗ або ВНЗ. Для здійснення допрофесійної та професійної підготовки старшокласників, доцільно залучати матеріально-технічну базу й педагогічних працівників ПТНЗ. Підготовка школярів до вибору робітничих професій передбачає реанімацію такого напрямку виховної діяльності школи, як трудове виховання.

Орієнтація молоді на робітничі професії передбачає скоординовані дії середніх загальноосвітніх навчальних закладів, професійних навчальних закладів, органів державного управління, державних органів охорони здоров'я, праці й зайнятості населення, роботи з молоддю, роботодавців, засобів масової інформації, сім'ї, суспільних об'єднань і організацій та інших соціальних інститутів, відповідальних за виховання, освіту, професійне навчання, а також працевлаштування молоді.

Профорієнтаційна підтримка комплексу заходів, спрямованих на орієнтацію молоді на робітничі професії, має будуватися з урахуванням особливостей професійного розвитку особистості, притаманних цій віковій групі. Для цієї соціально-демографічної групи характерними є два етапи професійного розвитку: етапу вибору професії та етапу професійної підготовки.

За такого підходу важливою ланкою системи профорієнтації, яка є одним із засобів підготовки молоді до вибору робітничих професій, є середні загальноосвітні навчальні заклади. Основні напрями їх діяльності в контексті проблеми орієнтації молоді на робітничі професії можна умовно поділити на загальні та специфічні.

До числа загальних напрямів роботи школи з орієнтації учнів на робітничі професії можна віднести: створення умов для проведення системної, кваліфікованої й комплексної роботи з профорієнтації, яка спрямована на ознайомлення школярів з світом професій; формування в учнів об'єктивних знань щодо особливостей власної особистості; формування у школярів готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії на основі співвіднесення інформації про професію з власними інтересами, здібностями, об'єктивними можливостями, життєвими планами; створення умов для диференціації навчання, в тому числі професійно зорієнтованого, відповідно до інтересів, здібностей, професійних намірів учнів; формування в учнів здатності до побудови перспектив професійної

кар'єри, прийняття рішення щодо її реалізації та готовності особисто нести відповідальність згідно взятих зобов'язань.

До числа специфічних напрямів роботи школи з орієнтації учнів на робітничі професії можна віднести наступні: здійснення заходів з трудового виховання учнів на всіх ступенях шкільної освіти; реалізації трудового навчання школярів; створення умов для здійснення педагогічно керованої навчально-трудої діяльності школярів; створення умов для здійснення учнями навчальних проектів, спрямованих на розширення когнітивної бази робітничих професій та набуття адекватного практичного досвіду.

З точки зору розв'язання проблеми орієнтації молоді на робітничі професії особливого значення відіграватимуть міжшкільні навчально-виробничі комбінати. Вони можуть бути координаційними та методичними центрами профорієнтаційної роботи з школярами в районі (місті), здійснювати допрофесійну (професійну) підготовку школярів за робітничими професіями, а також забезпечувати участь школярів у професійно зорієнтованій навчально-трудої, трудовій і професійній діяльності тощо.

В організаційному плані профорієнтаційну роботу з учнями старших класів загальноосвітньої школи доцільно здійснювати на основі факультативних курсів профорієнтаційної спрямованості (наприклад, «Людина і світ професій» для 8-9-х класів та «Побудова кар'єри» для 10-11-х класів).

Професійно-технічні навчальні заклади у контексті розв'язання проблеми орієнтації молоді на робітничі професії: впроваджують систему заходів з пропаганди серед молоді робітничих професій і спеціальностей, які є перспективними та такими, що мають попит на ринку праці; сприяють закріпленню в учнів професійного вибору та подолання криз професійного розвитку у період професійної підготовки, а також переорієнтацію учня на набуття нової робітничої професії у випадках, коли первинний вибір напряму навчання не може бути реалізованим; проводять роботу із закріплення в учнів мотивації вибору професії та формування системи відповідних професійних ціннісних орієнтацій; забезпечують психологічний супровід професійної, виробничої й соціальної адаптації майбутніх кваліфікованих робітників; інформують учнів щодо перспектив професійного розвитку за обраною професією; створюють умови для набуття в період навчання практичного досвіду за обраною професією.

За такого підходу основною метою виховної роботи з учнями ПТНЗ є підготовка молодої людини до планування й реалізації професійної кар'єри. Однією з можливих форм навчально-виховної діяльності установ освіти за цим напрямом є консультування для кар'єри, яка передбачає надання учневі комплексу профорієнтаційних і психологічних послуг. Консультування для кар'єри, як напрям психолого-педагогічної підтримки професійного розвитку особистості, має за мету формування адаптаційних здатностей і навичок, які дозволяють особистості ефективно, з урахуванням конкуренції на ринку праці й наявності неповної зайнятості, використовувати свій професійний потенціал. В організаційному плані профорієнтаційну роботу з учнями ПТНЗ

доцільно здійснювати на основі відповідного окремого або інтегрованого курсу (умовна назва «Планування кар'єри»).

На етапі адаптації профорієнтаційний супровід молоді передбачає діагностику її професійно значущих психофізіологічних якостей, оскільки саме їх невідповідність вимогам професії, як правило, є причиною адаптаційного синдрому, який часто детермінований прихованою професійною непридатністю.

Реалізація визначених вище організаційно-педагогічних умов дозволить:

- узгодити через ринок праці життєві та професійні інтереси молоді та потребу суспільства у кваліфікованих робітниках;

- створити когнітивну та мотиваційно-ціннісну базу усвідомленого вибору молоддю робітничих професій як стартової ланки професійної кар'єри;

- підвищити рівень психологічної та практичної готовності випускників середніх загальноосвітніх шкіл до вибору робітничих професій як перспективної траєкторії професійного розвитку;

- задовольнити потребу молоді в отриманні доступних профорієнтаційних послуг належної якості на кожному етапі її професійного розвитку;

- підвищити рівень зайнятості населення, насамперед молоді;

- активізувати участь роботодавців у трудовому вихованні, трудовій підготовці та професійній орієнтації молоді.